

Szerző:

Ami az evangélium szerzőjét illeti, Iraeneus 180 környékén azonosítja őt Jézus tanítványával, aki Jézus mellére hajtotta a fejét. Másutt pedig arról számol be az egyházatya, hogy ez a tanítvány meglehetősen magas kort élt meg, hiszen Trajanus uralkodásának (98-ban lett császár) még szemtanúja volt. Ahogyan arról már a jánosi iskola esetében szoltunk, Iraeneus itt Polycarposon és Papiason keresztül, arra a presbiterre támaszkodik forrásként, aki maga még ismerte János apostolt. A legrégebbi adatunk arra nézve, hogy Kis-Ázsiában létezett egy jánosi tradíció Papiashoz nyúlik vissza, aki valóban megemlíti János apostolt és tud János presbiterről is, de egyiküket sem hozza összefüggésbe a 4. evangéliummal. Az evangéliumot vizsgálva biztonsággal kijelenthető, hogy annak szerzője nem lehetett szemtanú, sokkal inkább a későbbi korok teológiája tükröződik abban. Az sem lehet véletlen, hogy a Zebedeusfiak is csupán a 21,2-ben tűnnek fel első alkalommal. Ezzel a kiegészítéssel a szerző nem tesz mást, mint az Iraeneus által hagyományozott tradíciót jeleníti meg a műben, miszerint Zebedeus fia János lenne a szeretett tanítvány és egyben az evangélium szerzője is.

Keletkezés ideje, helye:

A negyedik evangélium Kis-Ázsiában íródott és 200 körül már széles körben elterjedt és ismert volt. Ami a mű keletkezési idejét és keletkezésének a helyét illeti, csupán feltételezésekre hagyatkozhatunk. Ha úgy értelmezzük az evangéliumot, mint ami a gnózis erőterében keletkezett, akkor Szíriára gondolhatunk. Legalábbis erre utalának érintkezései a mandeus irodalommal, a Salamon ódáival, ill. közelsége Antiochiai Ignác leveleihez. Az evangélium heves vitái a zsidósággal és a Keresztelő mozgalommal ugyancsak Szíria mellett szólnak. Olyan véleménnyel is találkozunk azonban, amely az evangéliumot Palesztinában, vagy Transz-Jordániában írotnak véli. Végül, de nem utolsósorban, sokan gondolják úgy, hogy a 4. evangélium is Kis-Ázsiában keletkezett. Ezen álláspont mellett szólnak az ősegyházi hagyományok, valamint a jánosi levelek keletkezése is. Ugyancsak Kis-Ázsiát teszi valószínűvé az evangélium és a jánosi teológia hatástörténete csakúgy, ahogyan közelsége a páli teológiához is. Mindezen lehetőségek közül a legelfogadhatóbbnak az utóbbi tekinthető, vagyis a 4. evangélium Kis-Ázsiában íródott (esetleg Efezusban – itt jó alkalma volt kapcsolatba kerülni a páli iskolával is).

Ami a pontos időpontot illeti, az biztosan állítható, hogy a Templom pusztulása (Kr.u. 70) már a múlt eseménye. A p52 papirusz pedig, ami a Jn 18,31-33.37-38-at tartalmazza, 125-re datálható. Ezek alapján feltételezhető, hogy az evangélium 100-110 között íródhatott.

Címzettek:

Az evangélium címzettjei bizonyosan többségében pogánykeresztyének voltak, akiknek életét erőteljesen megkeserítette a vita és versengés Keresztelő János tanítványaival, a zsidókkal és a doketista tévtanítókkal.

Felépítés:

Kezünkbe véve Jn rögtön szembetűnik, hogy ábrázolása meglehetősen eltér a szinoptikusokétól. Így pl. a Templom udvarának megtisztítása itt Jézus tevékenységének az elején szerepel és nem a végén, Jézus legalább három alaklommal utazik fel Jeruzsálembe. Míg a szinoptikusokban a Jézus személyében közénk jövő Isten Országá az

egyik legfontosabb tanítás, ez Jn-nál teljesen háttérbe szorul (maga a kifejezés βασιλεία τοῦ θεοῦ csupán a Jn 3,3.5-ben jelenik meg). Ugyancsak hiába keresnénk a szinoptikusoknál a dualizmust is, ami viszont itt karakteres Jézus tanításában. Hasonló módon eltérés figyelhető meg az eszkatológiában is, amely Jn-nál prezentikus, a szinoptikusoknál viszont alapvetően futurikus.

Az evangélium prológusának alapvetően az a feladata, hogy olvasási útmutatóként szolgáljon a teljes könyvhöz. Ugyanakkor egyfajta keretet is ad az elbeszélésnek, hiszen az 1,1-18 szoros összefüggésben áll a 20,30k-vel, mindkettőben arról vall a szerző, hogy miért vetette papírra művét: hogy az Isten Fiába, Jézusba vetett hitet felébressze és megújítsa.

Irodalmi egység:

A mű irodalmi egysége viták keresztüztüében áll. Az ehhez kapcsolódó vitákban jelentős szerepe van még mindig R. Bultmann nézetének, aki abból a feltevésből indult ki, hogy egy redaktor szeszélyes összevisszaságot okozott átcsoportosításaival az eredetileg lineális műben. A 21. fejezetet a kutatók ma már bizonyosan későbbi kiegészítésnek tekintik. Erre utal a 21,24-ben megjelenő kiszólás a szövegből (οἴδαμεν), valamint az a tény, hogy csak ebben a fejezetben tűnik fel a szeretett tanítvány úgy, mint az evangélium szerzője, hiszen korábban, csupán úgy jelenik meg, mint a tradíció hitelességének garanciája. Mindent összegezve megállapítható, hogy irodalmilag a mű egységes, leszámítva a 21 fejezetet és néhány a szövegkritikai vizsgálatok által egyértelműen szekunder betoldásnak tekinthető részt (5,3b.4; 7,53-8,11).

Tradíciók:

Bultmann stílári és nyelvi sajátosságok alapján három nagy forrást különített el az evangéliumon belül: egy „semeia forrást”; egy „kijelentéseket tartalmazó forrást” és egy „passió forrást”. Ezek közül az utolsót máig elfogadhatónak tartják. Ez feltehetően írásban állt a szerző rendelkezésére és több, megbízható, régi tradíciót tartalmazott, de nem összefüggő formában. További forrásokból származó anyagként kell utalnunk az „én-mondások”-ra és a Paraklétoszhoz kapcsolódó mondásokra, valamint tradíció feltételezhető némelyik csodaelbeszélés háttérében is.

Sokszor idézi a szerző az ószövetséget és sok alkalommal utal rá. Alapvetően a LXX használja, de alkalmanként a héber szöveget részesíti előnyben.

A 4. evangélium esetében forrásként kell megemlítenünk a szinoptikusokat is. Ezek alkalmazásához is többféle elmélet kapcsolódik. Egy biztos, ha Mk-ot nem ismerte volna, akkor a jánosi iskolán belül függetlenül a márki tradíciótól, meg kellett volna alkotniuk az evangélium műfaját, ami eléggé elképzelhetetlennek tűnik.

Teológiai tanítás:

A 4. evangélium egyik fő tanítása: nincsen üdvtörténeti folyamatosság Mózes és Jézus között, a keresztyének a kegyelem alá vannak vetve, nem a törvény alá (Jn 1,17). A törvény értelme Jézusnak tárult fel egyedül és rajta keresztül jutott el a jánosi keresztyénekhez. Hogy mennyire távol áll már ez a közösség a zsidóságtól, azt jól érzékeltetik a héber és arámi kifejezések fordításai (1,38.41.42; 4,25; 5,2; 9,7 stb.). Hasonló módon erőteljesen jelenik meg saját maguk megkülönböztetése a zsidóságtól a Ἰουδαῖος kifejezés használatában is. A zsidóságot a szerző meglehetősen negatív színben tűnteti fel, ami természetesen nem azt jelenti, hogy a teljes zsidóság massa damnata lenne. Ugyancsak

feltűnő, hogy mennyire sok hasonlóságot láthatunk a Jézussal ellenséges világ és a zsidóság ábrázolása között. Jól mutatja az áthallást a Jn 14-17. Itt jelenik meg a 78 κόσμος-ra vonatkozó kijelentés közül 38.

Az evangélium a Krisztus-eseményre történő, húsvét utáni emlékezésből született meg a Parakletos vezetésével. Ahogyan a Parakletos meghatározza a gyülekezet jelenét és jövőjét, úgy köti össze a „szeretett tanítvány” a gyülekezetet a múlttal, Jézus földi tetteivel. Ő lesz az, aki tanúsítja a halál beálltát, de ő lesz a feltámadás első tanúja is. Ő Jézus értelmezője és a tanítványok szószólója.

A 4. evangéliumban a Krisztus-esemény megjelenítése a húsvét utáni, a Lélek által irányított emlékezés következménye. Maga a Parakletos vezeti el a gyülekezetet a felismerésre és teszi jelenvalóvá az egykori eseményeket. A jánosi gondolkodás alapvetése az Atya és a Fiú létegyesége és tetteinek egysége, középpontjában pedig Isten emberre létele áll. Jánosnál Jézus tevékenysége már a kezdetektől a kereszt árnyékában történik. Nyilvános működése kezdetét egyértelműen jelöli a Templom megtisztítása, és egyben ki is emeli a kereszt és a feltámadás jelentőségét az üdvösségre nézve. A Jn teológiájára oly jellemző dualizmust is a húsvét utáni emlékezés felől kell értelmeznünk.

Vallástörténeti elhelyezkedés:

A levelekben már megfigyelt vita a doketista tévtanítókkal, az evangélium krisztológiáját is erőteljesen meghatározza. Nem véletlenül válik annyira hangsúlyossá, hogy a praeegzisztens logosz testté lett. A csodák maguk is reálisan vannak leírva, mint a Kijelentő félreérthetetlen cselekedetei. Csakúgy a keresztség, mint az eucharistia üdvvalóságok, de az igazi helye az üdvösségnek János ábrázolásában a kereszt lesz (19,28-30).

Továbbra is nagy kérdése a kutatásnak a gnózis és az evangélium viszonya.